

Múlt század

Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon

Sokak fülében talán még manapság is idegenül cseng az a kronológiai szempontból nézve kétségtelenül helyesen használt, ám a közbeszédben csak lassanként általánossá váló kifejezés, amely egy nemrégiben magunk mögött hagyott, ám jelenkorunk egyetlen szegmensétől sem elválasztható

korszakot hivatott jellemezni: „múlt század”. Vannak, akik számára bizonyára a nagybetűs, korábban kicsit talán titokzatosnak tekintett „Történelem”-hez fűződő viszonyuk átrendeződését jelenti, ha szembesülnek azzal, hogy személyes élményeik, tapasztalataik hogyan tükröződnek vissza a folyton változó kollektív emlékezetben, és a történelemkönyvek lapjain. A naptár által jegyzett időhatárok azonban csakis az önmaguk által alkalmazott szabályrendszerben képezhetnek merev választóvonalat, mivel az anyagi és szellemi világ számos folyamata, alkotóelemeinek egysége és szimbiózisa rajtuk kívül álló tényezők segítségével nem megbontható.

Ezen, időszámításunk szerint már magunk mögött hagyott, de sokak emlékezetében még jelenleg is élénken élő múlthoz, illetve a 20. század történéseihez sorolhatóak az 1956-os forradalom eseményei, amelynek 50. évfordulója alkalmából számos tudományos konferenciát és emlékülést szerveztek 2006-ban országszerte. A rendezvények közül – az előadók személyét és a szakmaiságot

tekintve – kiemelkedik a Salgótarjánban megtartott tanácskozás. A helyszín kiválasztásának apropóját a megyeszékhelyen egykor lezajlott véres sortűz adta, amelynek említése úgy a magánjellegű társalgásban, mint a publicisztikában sokáig a kerülendő, sőt tiltott témák körébe tartozott,

most azonban, hajdani szerepével szembe fordulva épp az emlékezést, a megértést, és további kérdések felvetését szolgálja.

A *Megtorlások évszázada* című tanulmánykötet a háromnapos diskurzus során elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza amely azonban nem korlátozódik csupán az 1956-tal kapcsolatos témák felvonultatására, hanem annál mind időhatárát, mint tematikáját tekintve szélesebb elemzést tűzött ki céljául. A kiadvány a 20. századi magyarországi megtorlások folyamatának, eszköztárának és szellemiségének bemutatására tesz kísérletet, mindvégig megtartva a konferenciát életre hívó alapeseménnyel, a forradalommal kapcsolatos vizsgálatok relatív túlsúlyát.

Az antológia szerzőinek névsorát átfutva rábukkanunk – a teljesség igénye nélkül –, Szakály Sándor, Okváth Imre, Germuska Pál, Gyáni Gábor vagy Valluch Tibor nevére. A kötet tematikus szempontból négy részre tagolódik, amelyek közül az első fejezet fogja át a

leghosszabb időszakot, közel fél évszázad eseményeit felölelve: a Tanácsköztársaságtól kiindulva az 1960-as évek elejéig bezárólag mutatja be a magyarországi megtorlások különféle típusait, összefüggéseit és különbségeit. Ezt követi a második szervezeti egység, amely a második világháború, majd a forradalom nyomában kialakuló, a fegyveres testületeket érintő leszámolásokra és belső hatalmi harcokra világít rá. A harmadik nagy témakör időkorét tekintve már szűkebb határok közt mozog, kizárólag az 1956-os és az azt követő eseményekkel foglalkozik, melynek során a megtorlások társadalmi rétegekkel kapcsolatos aspektusait, továbbá az egyes bírósági ügyek lefolyásának gyakorlatát és elveit tárja fel. Az utolsó fejezet legfőképp a az egyéni és a kollektív társadalmi emlékezés, társadalmi tudat témakörét veszi nagyító alá, amelyen belül túlnyomórészt 1956-hoz kapcsolódó írásokat vonultat fel, de találkozhat az olvasó a délvidéki magyarokat ért megtorlásokról, valamint a politikai diktatúrákat kísérő erőszakos jelenségek vizsgálatáról szóló munkával is.

Az első, *Vörös-Fehér-Zöld-Vörös – A megtorlások alakváltásai* címet viselő fejezet nagy érdeme az, hogy ellentétben napjaink sok esetben helytelenül használt, osztások nélküli mércéjével, egyenlő teret biztosít a tárgyalt korszak minden, üldöztetést és hányattatást elszenvedett népcsoportjának esetében a velük kapcsolatos események bemutatására, úgy a magyarokkal, mint a németekkel és a zsidókkal kapcsolatosan is. Az e témakört képviselő alkotások körén kívül két szerző munkáját kívánom kiemelni. Az első Szerencsés Károly, aki írásában kitűnő érzékkel helyezi egymással kontextusba a magyar miniszterelnökök – Batthyánytól Nagy Imréig – ellen foganatosított politikai bosszúállás

típusait, míg a második Stark Tamás, aki egy ideig méltatlanul keveset kutatott témáról, a „malenkij robot” magyarországi lefolyását és hatásait ismerteti.

A *Katonahalál, leszámolás a fegyveres testületek tagjaival* című fejezet a második világháborút és az 1956-os forradalmat követő, a katonatiszti állományt érintő eljárásokat, hatalmi harcokat, leszámolásokat mutatja be. Ezen egységen belül Okváth Imre és Tyekvicska Árpád műveinek szentelnék elsősorban figyelmet. Okváth tanulmányából azt tudhatjuk meg, hogyan iktatta ki az ÁVO a versenytársának tekintett Katonapolitikai Osztályt – ismertebb nevén „Katpol”-t –, Tyekvicska Árpád pedig a főnemesi származással büszkélkedő, majd gyökereit megtagadó, hithű kommunistává váló és nevet változtató Pallavicini-Pálinkás Antal életét tárja elénk, akit azon ideológia nevében küldtek bitó alá, amely miatt feladta korábbi életét.

A harmadik, *Munkások, parasztok, értelmiségiek – az 1956-ot követő megtorlások társadalmi méretei* címmel ellátott fejezet írásai között Kahler Frigyes és Szabó Csaba jóvoltából a forradalmat követő perek felépítésébe, mechanizmusaiba nyерhetünk betekintést, Germuska Pál pedig az ELTE Bölcsészkarán végbe ment fegyelmi eljárások módszertanával ismerteti meg.

Az utolsó nagy tematikus egység az *Emlékezés és nem emlékezés – Megtorlás és társadalmi tudat* címet kapta. A fejezetben fellelhető értekezések közül nem hagyható ki Kovács Csaba és Ständeisky Éva tanulmánya. Kovács a mai napig kevéssé ismert, a második világháborúban a délvidéki magyarokat érő atrocitásokkal kapcsolatos visszaemlékezések anyagait tárja föl, Ständeisky pedig az író Déry Tibor börtönbeli önvizsgálatát, forradalomképenek változásait teszi elemzése tárgyává.

Ha nem a mű tartalmi, hanem az olvasás folyamatához való viszonyát szeretnénk elemezni – már csak tematikus tagoltsága miatt is – a kötetet azon alkotásokkal sorolhatnánk egy csoportba, amelyek nem kifejezetten a minél gyorsabb „fogyasztást”, hanem inkább a lassú, megfontolt szellemi táplálkozást szolgálják, meghagyva a szükséges időt, a minőségi falatok bevitele közt, azok kellő szintű feldolgozására is.

Zárásként kanyarodjunk vissza a kiadványt és az azt megelőző tudományos tanácskozást életre hívó történésekhez, az 1956 eseményeihez. Ugyanis az, hogy a konferencia épp Salgótarjában kapott helyet, nemcsak a véres, a megyei ÁVH munkatársai által csupán „összecsapás”-ként emlegetett sortűz emléke kapcsán

lényeges momentum, hanem amiatt is, hogy a Kádár-korszak propaganda- és nevelőgépezete Nógrád megyében talán még az átlagosnál is hatékonyabban dolgozott, amely hatásnak méltó ellensúlyozása a kötet itteni megjelenése. Azt pedig, hogy a tárgyalt időszak célzott, büntető-formáló-megalkuvó, és felejtést siettető hatású intézkedései – kihasználva az emberi természetben rejlő számos lehetőséget – milyen alapos munkát végeztek szűkebb hazánkban, jól érzékelteti egy Kisterenye területén működő ügynök hangulatjelentése 1987-ből: „általában ma már nem igen foglalkoznak '56-tal. Inkáb (sic!) sokan panaszkodnak, hogy mi lesz velünk, ha Kádár papa meghal”.

(Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2008)

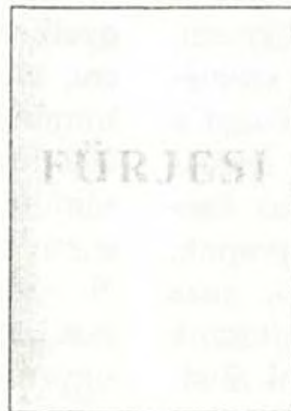
SHAH GABRIELLA

Carpe diem

Album Fürjesi Csaba művészetéről

A Magyar Képek Kiadó Fürjesi Csaba festőművész 40. születésnapja alkalmából reprezentatív albumot jelentetett meg, amely képet ad az alkotó eddigi pályafutásáról.

A pásztói származású Fürjesi Csabát a nógrádi közönség leginkább a ceredi nemzetközi művésztelep művészeti vezetőjeként ismerheti. Ám egyéni alkotóként is hatalmas művet tud már maga mögött, amelyet gyönyörűen reprezentál az idén megjelent kiadvány. A bevezetőben Zalán Tibor azt a gondolatot

veti fel Fürjesi Csabával kapcsolatban, hogy „az idő megfogásának kísérlete a szubjektum tűnékeny-könnyű lepkehálójával egy művész számára élete, munkássága tétjévé, értelmévé válhat, vagyis morális kötelessége egy alkotónak”. Sánta László a *Látványon túli élmények, avagy imaginárius ismeretek* című, kötetzáró esszéjében az album címszereplőjét médiumként említi, illetve az új reneszánsz emberének nevezi.

Az album korszakokra bontva tárja az érdeklődők elé a Fürjesi-életművet.

Minden fejezet egy rövid összefoglaló esszével indul, melyek ráhangolnak a művekre és Fürjesi Csaba művészetére. Az 1999 és 2003 között készített művek a *Gyökerek* összefoglaló címet kapták. A korszak elején jellemző az absztrakció, színek, gesztusok fejezik ki a lelki és hangulati állapotokat. Ennek lényege a tudatalatti képzetek közvetlen, drámai kifejezése, amellyel Fürjesi elsősorban nem tanulságot kívánt szolgáltatni, mint inkább az érzelmekre akart hatni. Megfogalmazhatjuk úgy is ezt az alkotói periódust, hogy *látványosságszámba menő rituális gesztikuláció*. Pallag Márta művészettörténész a könyvben úgy fogalmaz ezekről a korai képekről, hogy „egy-egy kép vagy képrészlet erejéig az időt felfüggesztve – feladva saját korunk képzőművészeti vívmányait – olyan különös hatást vált ki, mintha elmúlt idők forrásaiból merítene. A német expresszionisták, a francia fauves-ok vagy a nagybányai „neósok” műhelyének sok jellegzetes egyéni forrást csillogtatja meg”.

A *Profán mítoszok* sorozatot Földi Péter és Fürjesi Csaba érdekesítő műtermi beszélgetése vezeti be. A *Profán mítoszok* az emberiség mítoszaiból, eredetlegendáiból, a kozmosz és a világ keletkezésének és működésének mechanizmusából az emberben lerakódott üzenetei, világi megfogalmazásai. Fürjesi személyes mítoszrendszerrel foglalja össze a benne képpé váló karaktereket, emléklenyomatokat, élményfoszlányokat. Ezeket az elemeket szubjektív szempontok, egyéni nézetek szerint rendezi, azaz megélt élményalapra épülő mítoszok ezek. Szimbolikus állatalakkal ábrázolta a hétköznapokat, az ünnepeket, a téli és a tavaszi napfordulót stb.

A kötet következő fejezete a *Megszakadt idő* címet kapta. Az ide sorolt művek ihletője Fürjesi Csaba egyiptomi tartózkodása. A festészeti anyagot be-

mutató utolsó fejezethez, a *Tér résekhez*, Paksi Endre Lehel írt tanulmányt.

Fürjesi Csabát állandó kíváncsisága és a képzőművészet iránti elkötelezettsége hajtja, hogy országhatáron túl is megismerje a kortárs törekvéseket. Minden egyes hely, szituáció és alkalom lerakódik benne, mely valamikor – ahogy Fürjesi Csaba mondja – *üzenetként* előjön. Ugyanígy az elmúlt évek folyamatos utazása is. A salzburgi nyári és az egyiptomi téli egyetem lelkes résztvevője volt, melynek eredménye a hatalmas élményanyag; míg a bécsi és berlini tartózkodásának a technikai fejlődés és tökéletesedés volt a legfőbb hozadéka. A *Tér-rések* sorozat darabjai a profán mítoszokból nőttek ki, hiszen ezek is mítoszok, de *kortárs* mítoszok. Elegyednek a 20. század elejének egzisztencialista filozófiájával, melynek lényege ma is érvényes lehet.

A *Tér rés* címmel jelölt sorozat lényege az idő- és térnélküliség. Ezekben a képeken egy szintérben vannak a motívumok, tehát nem utal semmi a szituáció körülményeire. A helyszín nem fontos – játszódhat bárhol. Történhet bárkivel, bármikor. Ami az időt illeti, az az örök jelen. Most zajlik minden, most öt órakor isszák a teát (*Öt órai tea*, 2009, 150x150 cm, olaj, akril, vászon), most van a napfogyatkozás (*Napfogyatkozás*, 2008, 200x150 cm, akril, vászon), most vezetik be a trambulint (*A trambulín bevezetése*, 2008, 200x150 cm, akril, vászon). Ez az, amire rámutat Fürjesi Csaba, amit világjárása során megtapasztalt: az ember akárhol él: ember, aki éli a reggeleket, délutánokat, napfelkeltét, napfogyatkozást, ugyanúgy várakozik a másokra, örül a jöttének (*Hát mégis eljöttél*, 2009, 100x150 cm akril, vászon), ugyanúgy kerül végletes pozícióba (*Végletes pozícióban*, 2008, 150x150 cm, olaj, akril, vászon) Nógrád megyében, a Palócföldön, a fővárosban, vagy akár Fayumban vagy Berlinben.

Bárhol fogyaszthatja az ötórai teáját, vagy ülhet – képletesen szólva és ábrázolva – a szikla tetején, egy karosszékben, ahol ügyelni kell, hogy az egyensúly fel ne boruljon, hiszen az mindenhol végzetes. Mert az ember saját lelkét viszi magával minden útra; örömeit, bánatait, s ehhez igazodnak az ottani mindennapjai. S itt válik igazzá Fürjesi Csaba festményein a nagy egzisztencialista filozófus, Sartre mondata: az ember azzá lesz, amivé teszi magát: mivel a szabadságunk adott, lépten-nyomon választanunk kell, ami felelősséggel ruház fel bennünket. Idézhetjük Fürjesi Csaba *Hang a liget mögött* című festményét, hogy megyünk-e a liget mögötti hang után, vagy nem. A természet veszélyforrást jelent-e vagy megtalálja a helyét benne, ahogy Sartre *A dialektikus ész kritikája* című művében ezt boncolgatja. A témák hétköznapiak, de ilyen típusú egyéni feldolgozásban inkább felmagasztalódnak, s ünnepi vagy nagy szerepet kapnak ezek a hétköznapiságok a képeken. Ennek a ciklussorozatnak a

mottója lehetne akár az, ami egyik művének a címe: *Carpe diem*. Mégpedig a Seneca-féle bölcsességgel: aki elmulasztja a pillanatokot, végül elmulasztja egész életét. Az élet – akár egy pillanat – mulandó; s miért ne élénk szépen a kicsit, ha abból áll össze az egész? Tehát ne hagyjuk, hogy napjaink értelmetlenül teljenek, keresni kell az élet igazi célját és minden aprónak tűnő pillanat örömét – mondják tehát Fürjesi Csaba művei.

A kötetben helyet kapott grafikákat Szemethy Imre ajánlja *Peremtorna – monotípiák és anyagnyomatok* címmel, a szerző rámutat arra, hogy a változatos műfajú grafikák átjárót képeznek a festészeti program bővítéséhez.

A háromnyelvű, igényes kivitelű album méltó összefoglalója Fürjesi Csaba eddigi munkásságának. Fürjesi Csaba születésének kerek évfordulója alkalmából fogalmazzunk most inkább így: legyen ez az album a Fürjesi Csaba művészetét bemutató sorozat első kötete!

(Magyar Képek Kiadó, Budapest, 2009)

